

GÖKTÜRK ANITLARI İLE YAŞAYAN ÜÇ LEHÇEMİZİN (HALAÇ, ÇUVAŞ VE SAHA/YAKUT) TARİHİ İLGİ DÜZENİ

Gürer GÜLSEVIN

Türk dilinin tarihî tasnifini yapmak, kavimlerin sık sık yer değiştirmesi ve birbirlerine karışmış olmaları yüzünden, oldukça güçtür. Özellikle Çuvaş Türkçesi ve Yakut Türkçesinin durumu, dillerindeki büyük başkalıktan dolayı, tasnifçiler tarafından farklı farklı değerlendirilmiştir¹. Yapılan tasniflerin aşağı yukarı ortak tarafı, Çuvaş Türkçesi ve Yakut Türkçesinin Türk dili lehçe ve şiveleri arasında en farklı dalları oluşturuyor olmalarıdır.

Nispeten yeni tanınmakta olan Halaç Türkçesi² ise, lehçe tasnifimizde henüz yerini almamıştır. Ancak, daha ziyade Orhun Anıtlarının dil özelliklerini korumuş görünen ve Ortak Türkçeden az çok farklılık gösteren Halaç Türkçesi de tarihî kronoloji olarak, Eski Türkçe döneminde müstakilen bulunan lehçelerimize dahil edilebilir.

Halaç, Çuvaş, ve Yakut Türkçesinin, gerek Orhun Anıtlarına nazaran daha eski veya müstakil şekilleri temsil eden özellikler taşıması dolayısıyla, gerekse bu yazıtlarla paralellikleri bakımından, VIII. yüzyılda müstakil birer lehçe durumunda bulduklarını gösteren deliller şunlardır:

I. HALAÇ TÜRKÇESİ:

Göktürk Anıtlarındaki bazı dil özellikleri, Oğuz grubunun diğer şivelerinde gelişme ve değişme göstermiş olmasına rağmen, Halaç Türkçesinde korunmuştur:

1 Yapılan tasniflerin özet ve değerlendirmesi için bk. R.R. Arat, "Türk şivelerinin tasnifi", *Türkiyat Mecmuası* X, 1951-1953, s. 59-139. H. Eren, "Türk Dili" maddesi, *Türk Ansiklopedisi XXXII*, Ankara 1983, s. 72-79.

2 Bu lehçe üzerine yapılan çalışmaların geniş bir bibliyografyası için, bkz. G. Doerfer, "Khalaj and its Relation to the other Turkic Languages", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1977, Ankara 1978, s. 17-33.

1. d/'lerin korunması: Orhun Anıtlarındaki d/'ler, Oğuz grubunda y/ olmasına rağmen, Halaç Türkçesinde saklanmıştır:

<i>adək</i>	𐰃 𐰆	(KT K 7):Hal.	<i>had :aq</i> 'ayak' (Doerfer 1980, 123)
<i>ıduk</i>	𐰇 𐰆𐰃	(BK D 35):	<i>hıdik</i> 'kutsal' (Doerfer 1980, 130)
<i>tod-</i>	𐰆 𐰇 𐰃	(KT G 8):	<i>tod-</i> 'doymak' (Doerfer 1980, 206)

2. Asli ünlü uzunluklarının saklanması: Anıtlardaki uzun ünlüler, Halaç Türkçesinde de kurallı olarak korunmuştur.

<i>aç</i>	𐰃 𐰇	(BK K 6): Hal.	<i>ā^açu-</i> 'acıkmak' (Doerfer 1980, 79)
<i>at</i>	𐰃 𐰇	(KT B 2):	<i>ā^at</i> 'ad, isim' (Doerfer 1980, 79)

3. Geniş zaman ekinin ünlüleri: Geniş zaman ekinin ünlüleri ile, ünlü ile biten fiillere geliş şekli Eski Türkçe ile aynıdır.

<i>yori-yur</i>	𐰃 𐰇 𐰃 𐰇	(KT G 9): Hal.	<i>başla-yur</i> (Doerfer 1977, 32)
			<i>yāt-ur</i> (Doerfer 1977, 32)

4. Üçüncü kişi iyelik ekinin ünlüsü: Göktürk Anıtlarında olduğu gibi, yalnızca ince sıradandır (Aynı durum Çuvaş Türkçesi için de söz konusudur).

<i>armakçı+sin+∅</i>	(KT D 6): Hal.	<i>bāba-si</i> (Doerfer 1977, 25)
𐰃 𐰇 𐰃 𐰇		<i>hav+i</i> (Doerfer 1977, 25)

5. Genetive şeklin az kullanılması: Yazıtlarda olduğu gibi, Halaç Türkçesinde de genetive yerine sık sık nominative şekil kullanılır (Yakut Türkçesinde de aynı durum söz konusudur).

<i>kañım kagan süsi</i>	𐰃 𐰇 𐰃 𐰇 : 𐰃 𐰇 𐰃 𐰇	(KT D 12)
		Hal. <i>bābam ogli</i> 'babamın oğlu' (Doerfer 1977, 26)

6. Accuzative +i, +y: Accuzative, ünsüzden sonra +i < [+ (I)G]; ünlüden sonra +y < +yi < +[(I)G]'dir. Pek çok Türk şivesinde olduğu gibi ne ünlüden ne de ünsüzden sonra bir +ni görülür.

<i>sab+iğ</i>	𐰃 𐰇 𐰃 𐰇	(KT G 7): Hal.	<i>hāv+i</i> 'evi' (Doerfer 1977, 24)
			<i>bāba+y</i> 'babayı' (Doerfer 1977, 24)

7. Dative eki: Tıpkı Göktürk Anıtlarında olduğu gibi, dative eki +KA'dır, diğer Oğuz şiveleri gibi +(y)A olmamıştır.

kapıg+ka 𐰽𐰺𐰠 (KT G 4): Hal. *hüva* :+ka 'havaya' (Doerfer 1969, 7)

İyelik ekleri üzerindeki dative çekimi de Göktürkçedeki gibidir:

bodUn+Um+a 𐰽𐰺𐰠𐰺𐰠𐰺𐰠 (BG K 10)

kağanıya 𐰽𐰺𐰠𐰺𐰠𐰺𐰠 (BK D 10) < *kağan+ıy+ka*

Hal. 1. teklik *bāba+m+a* 'babama' (Doerfer 1977, 25)

2. teklik *bāba+y+a* 'babana' (Doerfer 1977, 25) < *bābaŋa*

8. Ablative eki: Ablative şekli, Anıtlarda ve Yakut Türkçesindeki (par-tative) gibi + DA'dır.

kağan+ta 𐰽𐰺𐰠𐰺𐰠 (KT G 11): Hal. *hāv+dá* 'evden' (Doerfer 1977, 24)

9. İçek olarak +di+ : Bazı hâl şekillerinde, Eski Türkçede zarflara gelmesine rağmen daha sonra zamirlerde de görülen bir içek +di+ bulunur.

edgü+ti 𐰽𐰺𐰠𐰺𐰠 (KT G 2) *katıg+di* 𐰽𐰺𐰠𐰺𐰠 (KT G 2)

Hal. *men+di+çe* 'bende'; *sen+di+çe* 'sende' (Doerfer 1977, 27)

10. -miş olumlu: -mAdUk olumsuz karşıtlığı: Geçmiş zaman olumlu çekimi -miş, olumsuzu ise Orhun Anıtlarında da sık sık kullanıldığı gibi, -mAdUk'tur.

...oğlıtı kagan bolmuş erinç inisi eçisin teg kılınmaduk erinç oğlı kanın teg kılınmaduk erinç biligsiz kagan olurmuş erinç yablak kagan olurmuş erinç (KT D 5)

Halaç Türkçesi ... *allar bo mentegaka kälmiş ällär, amma ondiça ki kıräg kuosaca häyilmiş, iez, härlariya buora kälmadük ällär va küç vierilmiş yä täb'id wolmiş allar* (Tezcan 1972, 256)

11. Partisipler: Anıtlardaki +GIII partisipi Halaç Türkçesinde korunmuştur.

ölgeli 𐰽𐰺𐰠𐰺𐰠 (KT K 10)

Hal. *küçgili iil* 'geçen yıl' (Doerfer 1977, 29)

12. Sayı sistemi: Halaç Türkçesinde, Orhun Anıtlarında ve yaşayan şivelerimizde bulunmayan bir sayı sistemi daha vardır.

Hal. *äkki-ottuz* ‘altmış, 60’ ($2 \times 30 = 60$)

biş-ottuz ‘yüzelli, 150’ ($5 \times 30 = 150$)

13. Kelime hazinesi: Halaç Türkçesi, Eski Türkçe sözlüklerde ancak birkaç kez görülen fakat diğer yaşayan şivelerde kaybolmuş pekçok kelimeyi saklamıştır.

ü (KT D 35): Hal. *ü* ‘uyku’ (Doerfer 1980, 209)

ürün (BK K 11): *hiriñ* ‘beyaz’ (Doerfer 1980, 133)

NOT: G. Doerfer’in, Halaç Türkçesindeki \neq h’lerin Göktürk Anıtlarında da, dolaylı olarak yazıda gösterilmiş olduğu fikrine³, kendisinin vermiş olduğu mantıktaki tutarsızlık ve örneklerindeki seçmelikten dolayı katılmak mümkün değildir⁴.

II ÇUVAŞ TÜRKÇESİ

1. “LİR Türkçesi” olması: Ortak Türk dilindeki z’ye karşılık r; ş’ye karşılık l bulundurması bakımından, diğer lehçe ve şivelerimize göre en büyük farklılığı gösteren grup Çuvaş Türkçesidir. Çuvaş Türkçesindeki bu ‘rotacisme’ hakkında çeşitli görüşler vardır: Macarlar $z > r$; $\xi > l$, Fin grubu ise (N. Poppe de dahil) $r > z$; $l > \xi$ değişimini kabul ederler. Üçüncü olarak ileri sürülen ve yaygınlık kazanan görüş ise, asıl sesin r’ ve l’ olup, bir tarafta r/l; diğer tarafta z/ş şeklinde koyulaşmış olmasıdır. Ortak Türkçe z/ş’ye karşılık, tarihî malzemenin içinde de r/l bulunması, Göktürk Anıtları döneminde müstakil bir “LİR Türkçesi”nin bulunduğunu gösterir. Nitekim, Tuna Bulgarlarının dil yadigârları arasında zikredilen *utigur*, *utugur*, *uturgur* ‘otuz ogur’ (Tekin 1987, 65) bunun bir örneğidir. Volga Bulgar Türkçesinde de aynı r/l ile karşılaşırız: *sekir* ‘sekiz, 8’ (Çuvaş Türkçesi *SaGır*), *tohur* ‘dokuz, 9’ (Çuvaşça *tıhır*) (Tekin 1988, 27).

3 “Eski Türkçe ile Halaçça arasında şaşırtıcı bir koşutluk”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1973-1974, Ankara 1974, s. 1-12. Bu yazıda G. Doerfer sadece Halaçça h’lerin Orhun Anıtlarında da yazıda gösterilmiş olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

4 G. Gülsevin, “Türk Dilinde bir kelime başı ünsüzü üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1987, s. 173-200.

2 . Kelime başı *ś* (Ortak Türkçe Y): Ortak Türkçe Y (y, c, ç, j, z, d')'ye karşılık kelime başında *s' / s* bulundurmaları dolayısıyla, kimi araştırmacılar Çuvaş ve Yakutça Türkçesini “s Türkçesi”, diğerlerini “y Türkçesi” olmak üzere ikiye ayırmışlardır⁵.

Eski Türkçedeki y'lerin yaşayan lehçe ve şivelerimizde $y > c, ç, j, z, d', s', s$ şeklinde bir gelişme gösterdiği gibi yaygın görüşe, kimi bilim adamları katılmamaktadır. N. Poppe, c'li, ś'li ve s'li şekillerin y'den meydana gelmiş olabileceğini kabul etmez ve c ile y'nin, belki de bir ana fonemin değişik şekillerinden geldiklerini söyleyerek, bunu Y şeklinde gösterir. A. Dilaçar da, konu ile ilgili bütün görüş ve bibliyografyayı verdikten sonra, bu seslere kaynaklık eden şeklin “d bulanık fonemi” olduğunu söyler⁶:

$$d' > d > c > s' / s; d' > d > c; d' > Y > y.$$

Böylelikle, Çuvaş ve Yakut Türkçesinde görülen *s' / s* fonemi, ‘y’ merhalesinden geçmeyerek, doğrudan doğruya c yolu ile *s' ve s* olmuş olur. Nitekim bu günkü Çuvaş Türkçesinde s'li şekiller, Volga Bulgarları Türkçesinde c'li geçmektedir.

cāl ‘yıl’ (Çuvaş Türkçesi *śul*) (Tekin 1988, 28)

cür ‘100’ (Çuvaş Türkçesi *śır*) (Tekin 1988, 28)

Daha eski devir olan Tuna Bulgarları Türkçesinde ise d ve ç karşımıza çıkar.

çitem ‘yedinci’ (Çuvaş Türkçesi *śiççi-miş*) (Tekin 1987, 22)

dilom ‘yılan’ (Çuvaş Türkçesi *śilen*) (Tekin 1987, 14)

Herhangi bir y merhalesi olmadan gelişen bu s'ler, VIII. yüzyılda Göktürk Anıtlarından müstakil gelişen başka lehçe / lehçelerin varlığını gösterir.

3 . l, r; n'den sonra $D > t$: Göktürk Anıtlarında ünsüz uyumu yoktur. Ek başlarında ‘d’lerin ötümsüzlük uyumuna girdiği görülmez. Ancak, “l, r; n” ile biten kelimelerden sonra ‘d’ ile başlayan ekler ‘t’ li şekle girer.

bol-ti $\text{𐰆} \text{𐰇} \text{𐰈} \text{𐰉}$ (KT D 24); *kel-ti* $\text{𐰆} \text{𐰇} \text{𐰈} \text{𐰉}$ (KT D 28)

Aynı durum, dolaylı yoldan, Çuvaş Türkçesinde de görülür. Eski d'ler Çuvaş Türkçesinde ‘r’ olmuş olmasına rağmen, “l, r, n” sesleriyle biten kelimelerden sonra kendini korumuştur. Bunun sebebi, Eski Türkçe dönemindeki “l,r;n → D > t” hadisesinin, aynı dönemde müstakil olarak bulunan “LİR Türkçesi”nde

5 A. Dilaçar, “Lehçelerin yayılma tarzı ve Türk dil ve lehçelerinin tasnifi meselesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1954, s. 39-58. A. Dilaçar, bu makalesinde, Çuvaşça ve Yakutçanın tasnifteki yeri ile ilgili verilenleri özetlemiştir.

6 “Türk lehçelerinin meydana gelişinde genel temayüllerin koyulaşması ve körlenmesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1957, s. 84-9.

de görülmesi; böylelikle l, r; n, den sonra d'lerin t'leşerek r olmaktan kurtulmasıdır. Çuvaş Türkçesindeki bu gelişmenin tarihî örnekleri Volga Bulgarları Türkçesinde de bulunmaktadır.

bal-tuwi 'oldu' (Tekin 1988, 28)

wel-ti 'öldü' (Tekin 1988, 28)

4. Üçüncü teklik kişi iyelik eki: Göktürk Anıtlarında ve Halaç Türkçesinde olduğu gibi, ekin ünlüsü devamlı ince sıradandır.

armakçı+sin+∅ 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰾𐰺𐰾𐰺𐰾 (KT D 6)

Çuv. *wāl+ë* 'oğlu' (Krueger 1961, 117)

Volga Bulgarları Türkçesindeki örnekler şunlardır.

awl+i 'oğlu'; *ayh+i* 'ayı' (Tekin 1988, 37)

5. Aslı ünlü uzunluklarının bakiyesi: Ana Türkçedeki ünlü uzunlukların belirtisi, Çuvaş Türkçesinde dolaylı olarak görülmektedir. Örnek olarak, normal uzunluktaki a'lar Çuvaş Türkçesinde ı olarak görülmesine rağmen, eski aslı uzunluğa sahip a'lar u olmuştur.

cul < *t'āl' 'taş'; *yul-* < *kāl-* (Tekin 1975, 170)

Ancak, Talat Tekin'in, Çuvaş Türkçesinde 'v, y' türemelerinin⁷ hepsini eski uzun ünlülere bağlaması fikrine katılmak mümkün değildir⁸.

6. Soru zamiri *kam*: Orhun Anıtlarında 𐰽𐰺 (BK D 19) olan zamir, daha sonraki şivelerde (Hakas Türkçesi ve Altay Türkçesi hariç) 'i' li şekiller almasına rağmen, Çuvaş Türkçesi ünlünün genişliğini korumuştur.

kam 'kim" (Krueger 1961, 136)

7. *ku* zamiri: Bu zamir yalnızca Çuvaş Türkçesinde bulunmaktadır.

ku 'bu' (Krueger 1961, 135)

8. Özel ekler: Çuvaş Türkçesinde, bir kısım komşu dillerden ödünçleme olan ve diğer şivelerimizde görülmeyen bazı ekler vardır.

+s*Am* : çokluk eki : *sāmaḥsam* 'sözler' (Krueger 1961, 112)

+*IIA* : direktive eki : *vārmanalla* 'ormana doğru' (Benzing, 1959, 725)

-s*A* : gerundium eki : *kilse* 'geldiğinde' (Krueger 1961, 163)

an+ : (olumsuzluk) örnek : *an+pël* 'bilme' (Krueger 1961, 159)

⁷ *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s. 196 ve 210.

⁸ G. Gülsevin, a.g.m.

III- SAHA/YAKUT TÜRKÇESİ

1. Kelime başı s (Ortak Türkçe Y): Tıpkı Çuvaş Türkçesinde olduğu gibi, bu s'ler 'y' ara devresini geçirmeden, doğrudan doğruya d' > c > s' olduğundan, Göktürk Anıtlarındaki y'li dönemde müstakil bir lehçenin daha bulunmuş olduğunu gösterir (bkz. II. ÇUVAŞÇA, 2)

yer ᠶᠡᠷ (KT G 13): Yakut Türkçesinde *sir* 'yer' (Krueger 1962, 40)
yiti ᠶᠡᠲᠢ (BK G 10): *sette* 'yedi,7' (Krueger1962,40)
yok ᠶᠡᠬᠡ (BK D 11): *suoh* 'yok' (Krueger 1962, 40)

2. Ünlü uzunluklarının saklanması: Yakut Türkçesi, ana Türkçedeki aslı ünlü uzunluklarını (Halaç Türkçesi ve Türkmen Türkçesi gibi) korumuştur.

āç ᠠᠴ (BK D 38): Yakut Türkçesi *ās* 'aç, açlık' (Tekin 1975, 38)
āt ᠠᠲ (BK D 41): *āt* 'ad' isim' (Tekin 1975, 38)
kīz ᠬᠢᠵ (KT D 24): *kīs* 'kız' (Tekin 1975, 40)

3. Ortak Türkçe s > Yakutça ∅: Ortak Türkçedeki kelime başı y'leri Yakut Türkçesinde s'dir (yıldız: sulus gibi). Ortak Türkçe s'ler ise, Yakut Türkçesi ∅ olur (süt > üt gibi). Bunlardan, y:s farklılaşması Orhun Anıtları döneminde olmuş bitmiştir. Çünkü s'ler y ara devresini geçirmemiştir (bkz. II. ÇUVAŞ TÜRKÇESİ, 2). Fakat, Ortak Türkçe s > Yakut Türkçesi ∅ hadisesi, "y:s" ayrılığından da önce vuku bulmuş olmalıdır. Çünkü, eğer aksi olsaydı (yani önce y:s, sonra s > ∅), hem y ile ilgili s'ler, hem de aslı s'leri biz bu gün Yakut Türkçesinde ∅'lı bulmak zorundaydık. O halde, s > ∅ hadisesi, "y:s" den bile önce olduğuna göre, bu değişim de bize Yakut Türkçesi'nin geldiği tarihî lehçenin Göktürk Anıtları döneminde müstakilen kullanıldığını gösterir.

sekiz ᠰᠡᠬᠢᠵ (BK D 14): Yakut Türkçesi *agıs* 'sekiz,8'(Kruager 1962, 40)
söz ᠰᠡᠵ (KT D 26): *ös* 'söz' (Kruager 1962, 40)

4. Dudak çekerliği (labial attraction): Yaşayan lehçe ve şivelerimizin üçünde görülen (Yakut Türkçesi, Altay Türkçesi, Kırgız Türkçesi) bu hadise, Orhun Anıtlarında da bir şive özelliği olarak bulunmaktadır⁹.

orto ᠶᠡᠷᠲᠤ (KT G 2), *törö* ᠲᠦᠷᠦ (KT D 1)

9 G. Clauson, "Three Notes on Early Turkish", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1966, s. 13-18.

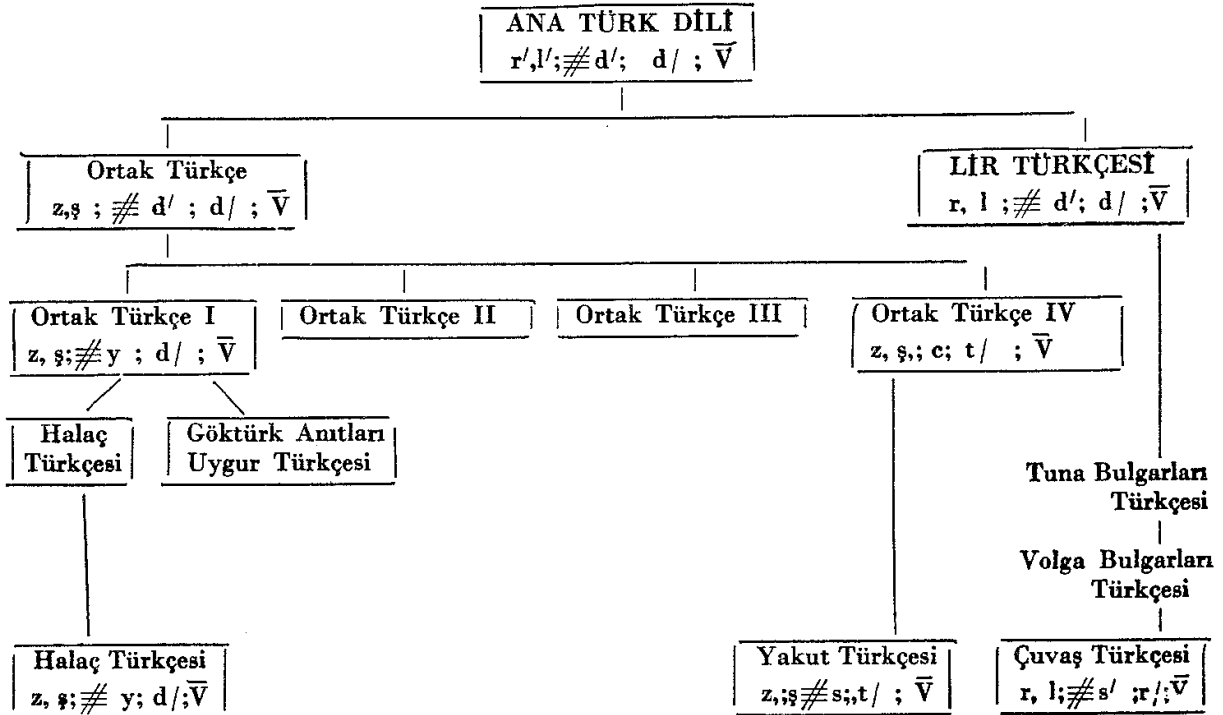
rak ana gruptan ayrılması, verilen ses gelişmesi bakımından kabul edilemez. Çünkü, Yakut Türkçesi'nde $s > \emptyset$ (süt $>$ üt) hadisesi, $y:s$ (yıldız:sulus) farklılaşmasından önce olduğuna göre (bkz. III. YAKUT TÜRKÇESİ, 3), Çuvaş Türkçesinde de $s > \emptyset$ 'a ait örneklerin bulunması gerekirdi. O halde, Çuvaş Türkçesi ve Yakut Türkçesindeki s / s' 'ler birer periferik özellik olmayıp, c sesinin farklı dönemlerde aynı temayül sonucu koyulaşmış şekilleri olarak kabul edilmelidir.

Periferi teorisinin kabulü için, uç noktalarda paralellik gösteren fonetik özelliklerin yanı sıra, sadece bunlarda saklanmış olan morfoloji unsurları ve leksik malzemeye de ihtiyaç vardır. Çuvaş Türkçesi ile Yakut Türkçesinde ortak olan bu tür kelimelere örnek olarak, Ortak Türkçe *yagı* 'düşman'a karşılık şunlar bulunmaktadır: Çuvaş Türkçesi *veše* = öc: Yakut Türkçesi *östöh* 'düşman' (Dilaçar 1957, 93)

Halaç Türkçesinin durumu ise, diğer iki lehçemize nazaran daha aydınlıktır. Özellikle Göktürk Anıtları ile olan dil benzerliği bu lehçemizin en belirgin vasfıdır.

SONUÇ

Türk dilinin tarihî bir tasnifi yapılmak ve Göktürk Anıtlarının diğer lehçelere göre bu tasnifteki yeri belirlenmek istenirse, şöyle bir tablo verilebilir (Bu tasnifte ölçü alınan sesler şunlardır: r' , l' ; kelime başı d' ; kök ünlüsünden sonra d /; aslı uzun ünlü \bar{V}).

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

- (Benzing 1959): J. Benzing, "Das Tschuwaschische", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden 1959, Cilt I, s. 695-751
- (B K): Bilge Kagan Anıtı
- (Doerfer 1969) : G. Doerfer, İran'daki Türk Dilleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1969, s. 1-11
- (Doerfer 1977) : G. Doerfer, "Khalaj and Relation to the other Turkic Languages", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1977, s. 17-33
- (Doerfer 1980) : G. Doerfer und S. Tezcan, *Wörterbuch des Chaladsch*, Budapest 1980
- (Krueger 1961): J. Krueger, *Chuvash Manual*, Indiana University 1961
- (Krueger 1962): J. Krueger, *Yakut Manual*, Indiana University 1962
- (K T): Kök Tigin Anıtı
- (Tekin 1975) : T. Tekin, *Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Ankara 1975
- (Tekin 1987) : T. Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Türk Dil Kurumu Ankara 1987
- (Tekin 1988) : T. Tekin, *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgar Türkçesi* Türk Dil Kurumu Ankara 1988
- (Tezcan 1972) : S. Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri II. Yaşayan Ağız ve Şi-veler*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları Ankara 1972 (Bu kitabın *Halaçça* bölümü S. Tezcan tarafından hazırlanmıştır).
- (Tuna 1986) : O. Nedim Tuna, *Karşılaştırmalı Türk Dilbilgisi (Doktora Ders Notları)*